

„Človeče, sebe nežiješ, ži ako chceš, ale sebe nežiješ...“ K melanchólii Mikuláša Dohnányho

Magdalena Bystrzak

BYSTRZAK, M.: „Man, you do not live for yourself, live however you want, you do not live for yourself, though...“

On Mikuláš Dohnány's Melancholy

SLOVENSKÁ LITERATÚRA 66, No. 6, p. 430 – 440

Key words: Mikuláš Dohnány (1824 – 1852), melancholy, diary, performativity, romanticism, autobiographic genres, idyll

The paper outlines one of the forms of melancholy in the literary discourse of Slovak romanticism. As regards materials, it is based on egodocuments by Mikuláš Dohnány (1824–1852), in particular his diaries (1850–1852) and correspondence (1839–1852), as regards research, it is focused on the conflict between the latent (melancholy) and manifested (heroic and messianic) lines of the author's production. The antagonism between the ideal and the reality forms the basis for M. Dohnány's life experience and it is also noticeable in his intimate diary records. The subject of the analysis is the performative and functional nature of Dohnány's diaries, which feature so-called self-disciplining comments prompting the author to take action, to make a difference. Dohnány's melancholy, which has several romantic characteristics (it is based on negation, inward oriented, attached to the „inner self“), remains hidden thanks to them and is subject to the self-control mechanism as it does not correspond with the ideal of a „brave Štúr's follower“, which Dohnány kept trying to put into practice.

Kľúčové slová: Mikuláš Dohnány (1824 – 1852), melanchólia, denník, performativita, romantizmus, autobiografické žánre, idyla

Súčastou pozostalosti Mikuláša Dohnányho (1824 – 1852) nie sú len básnické skladby, preklady, úvahy a biografické dokumenty, ale aj denníky a korešpondencia, ktoré sa už stali predmetom edičného spracovania.¹ Prvý z piatich vydaných denníkov,² ktorý Mikuláš Dohnány písal od 21. januára do mája 1850 (posledný záznam je bez uvedenia dátumu), otvárajú citácie v nemčine a francúzštine: od Heinricha Zschokkeho, markíza de Custina, Alphonsa de Lamartina či François-Reného de Chateaubrianda. Na základe rukopisu nie je vždy možné upresniť zdroj, z ktorého Dohnány čerpal alebo pôvodné vydanie či preklad, z ktorých si vybraný fragment prepísal.³ V rukopisnom dokumente sú uvedené len dva dátumy, a preto nespĺňa základné žánrové kritérium denníka, a to systematické datovanie záznamov. Miesto „série datovaných stôp“⁴ sledujeme sériu neusporiadaných zápiskov, ktoré okrem iného odhaľujú Dohnányho spôsob práce a jeho vtedajšie čitateľské preferencie. Na siedmej strane prvého denníka Dohnány uvádza vo francúzštine úryvok zo Chateaubrianda (ako v tejto súvislosti stručne poznamenal R. Brtáň: romantickú reflexiu pri mesiačiku o duši a večnej melanchólíi myšlienky).⁵ Konkrétne ide o úryvok z *Ataly* (1801), ktorý má v preklade do slovenčiny takúto podobu: „*Takto hynie na zemi všetko, čo bolo krásne, cnostné a cituplné! Človeče, ty si len toľko, ako rýchle unikajúci sen, ako bolestná vidina; ty žiješ len nešťastím, si ničím iba skrze smútok svojej duše a večnú zasmušilosť svojej mysle.*“⁶

Zbierku melancholických výjavov a torzovitých poznámok o psychickej bezmocnosti a vysilenosti, ktorá tvorí podstatnú časť Dohnányho intímnych denníkov, začína uvedená citácia – fragment cudzieho textu, nevlastný hlas, ktorý si Dohnány nedbalo poznamenáva (pod citáciou uvádza len „F. R. Chateaubriand“) a napokon autorsky rozvíja. Vo viacerých predošlých hodnoteniach Dohnány ako autor „improvizovaného a nedokončeného diela“⁷ nadobúda zreteľné atribúty romantika-melancholika. V chronologickom slede: „mysel jeho bola náklonná k dumaniu“ (J. M. Hurban),⁸ „bol povahy zádumčivej“ (J. Vlček),⁹ „keď príde na národ, na dielo národné, (jeho, dopln. M. B.) čierna melanchólia bledne“ (S. H. Vajanský).¹⁰ A ďalej: melancholický a statočný štúrovec, roztržitý a nespokojný, „začal

1 BRTÁŇ, Rudolf: Denníky Mikuláša Dohnányho. In: *Litteraria II*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1959, s. 186 – 230; CHMEL, Rudolf: *Listy a denníky Mikuláša Dohnányho*. Martin: Matica slovenská, 1971.

2 U oboch editorov – R. Chmela aj R. Brtáňa – je označený rímskou číslicou I. Viac k téme CHMEL, Rudolf: Edičná poznámka. In: *Listy a denníky Mikuláša Dohnányho*, c. d., s. 209.

3 Pre ilustráciu: citácie z textov markíza de Custina a Alphonsa de Lamartina sú uvedené v nemčine. Dohnány občas uvádza bibliografické údaje, inokedy ich vynecháva. Za pomoc pri rekonštrukcii nemec-kých pasáží ďakujem Mgr. Eve Palkovičovej z ÚSIL SAV.

4 Pozri LEJEUNE, Philippe: „*Drogi zeszycie, drogi ekranie*“. *O dziennikach osobistych*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 2010, s. 52.

5 Brtáň, c. d., s. 195.

6 Cit. podľa knižného vydania CHATEAUBRIAND, François-René de: *Atala a René*. Preložil P. Šoka. Bratislava: kníhtlačiareň Andreja, 1943, s. 112.

7 SOMOLAYOVÁ, Lubica: Mikuláš Dohnány: Dumy. In: *Slovenská literatúra*, roč. 57, 2010, č. 1, s. 1.

8 HURBAN, Jozef Miloslav: Pohrab M. Dohnányho (Dokončenie). In: *Slovenské Pohľady*, roč. 3, 1852, č. 24, s. 198.

9 VLČEK, Jaroslav: Romantici. In: VLČEK, Jaroslav: *Dejiny slovenskej literatúry*. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1953, s. 192.

10 VAJANSKÝ, Svetozár Hurban: Mikuláš Dohnány. In: *State o slovenskej literatúre*. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1956, s. 337.

432 psychicky upadať do extravagantných situácií“ (R. Brtáň),¹¹ „zafixovaný ako večný nespokojenec, rozorvanec, prežívajúci neustály bôľ, smútok, melanchóliu“ (R. Chmel),¹² ktorý trpel „bezmocnosťou ducha“ (O. Čepan).¹³

V súlade s dobovou národnoobrodeneckou konvenciou ten istý autor v tvorbe písanej pre publikum (slovenských vzdelancov, predovšetkým národovcov), ktorú pracovne označujem ako „oficiálnu“, sa pritom najčastejšie prikláňa k heroickej a mesianistickej línii.¹⁴ V denníkoch a v korešpondencii, čiže v textoch, ktoré Dohnány buď nemienil publikovať, alebo ich rozširoval v úzkom okruhu svojich dôverníkov,¹⁵ autorské „ja“ väčšinou odmieta heroizmus a národný entuziazmus, a prikláňa sa k melanchólii. Čierna melanchólia Mikuláša Dohnányho, o ktorej písal S. H. Vajanský, stav chorobný a patologický,¹⁶ je zvyčajne skrytá. Medzi heroickým hlasom statočného štúrovca a introspektívnym gestom melancholického, slabého subjektu vzniká preto istý medzipriestor – vyplňa ho konflikt medzi vnútrom a vonkajškom alebo spor medzi latentnou a manifesto- vanou povahou Dohnányho písania.¹⁷

Táto štúdia je venovaná latentnej, melancholickej línii Dohnányho textov (materiálovo vychádzam najmä z edične spracovanej korešpondencie z rokov 1839 – 1852 a z denníkov písaných v rokoch 1850 – 1852)¹⁸ a súčasne poukazuje na performatívno-funkcionálny charakter Dohnányho denníkových zápiskov. Čítanie denníkov v rukopise ovplyvňujú však viaceré rušivé prvky – najmä prvý zošit z prvej

11 Brtáň, c. d., s. 193.

12 CHMEL, Rudolf: Mikuláš Dohnány. Život a dielo. In: DOHNÁNY, Mikuláš: *Dumy*. Bratislava : Tatran, 1968, s. 15.

13 ČEPAN, Oskár: Vizionár praxe Mikuláš Dohnány. In: *Slovenská literatúra*, roč. 38, 1991, č. 1, s. 2.

14 Myslím tým najmä viaceré básne, ktoré z dobových časopisov a rukopisnej pozostalosti vyexcerpoval a uverejnil R. Chmel v *Dumách* (1968), *Históriu povstania slovenského z roku 1848* (knižne v roku 1850), kritické komentáre a historickú drámu *Podmaňinovci* (1848). Napriek viacerým posunom vo výskume slovenského literárneho romantizmu nižšie uvedené hodnotenia Dohnányho básnickej tvorby nevnímam ako sporné: „Spracúval v nich (v básňach, dopln. M. B.) dobové problémy, nepodliehal beznádeji, ale vyzýval do činorodej práce“ (cit. podľa *Biografický lexikón Slovenska. II. C – F. Heslo Mikuláš Dohnány*. Martin : Slovenská národná knižnica, 2004, s. 289); „Poézii Dohnány určil významné postavenie, no zároveň jej vymedzil isté koľaje, mimo ktorých sa nemá pohybovať, ak má vyjadrovať život slovenského národa“ (cit. podľa Chmel, Mikuláš Dohnány, c. d., s. 15).

15 Korpus 56 listov, ktorých autorom je M. Dohnány a ktoré zverejnil v roku 1971 Rudolf Chmel, obsahuje len desať listov, v ktorých Dohnány explicitne píše o svojom psychickom rozpoložení – jeden adresoval neznámemu, jeden Ondrejovi Holkovi, dva svojej vtedajšej milej Emílii Jurkovičovej a jeden jej otcovi Samuelovi Jurkovičovi. Dva listy adresoval bratovi Ľudovítovi a tri J. M. Hurbanovi. Z korpusu vyplýva, že išlo o dlhodobý nepriaznivý psychický stav – prvý list (č. 7) napísal Dohnány v roku 1846, posledný o šesť rokov neskôr, necelé dva týždne pred smrťou.

16 S. H. Vajanský pravdepodobne nadväzoval na jednu z viacerých typológií melanchólie – kým „čierna“ melanchólia predstavuje jednoznačne chorobný stav, prípadne intelektuálnu strnulosť a zatmenie mysle, tak „biela“ súvisí s pocitmi rezignácie a žiaľu, je typom naladenia. Pozri BIZIOR-DOMBROWSKA, Magdalena: *Romantyczna nuda*. Toruń : Wydawnictwo Naukowe UMK, 2016, s. 90.

17 Na spor medzi manifestovanou a latentnou povahou Dohnányho písania upozornil ZAJAC, Peter: Model slovenského romantizmu. In: ZAJAC, Peter – SCHMARCOVÁ, Ľubica a kol.: *Slovenský romantizmus. Synopticko-pulzačný model kultúrneho javu*. Brno : Host, 2019, s. 15 – 50.

18 Vychádzam z edičného spracovania denníkov, ktoré pripravil R. Chmel.

polovice roka 1850 je ťažko čitateľný, vyblednutý, miestami písaný ceruzou.¹⁹ Na problematickú čitateľnosť už predtým upozornili dvaja autori, ktorí s rukopisným materiálom doteraz pracovali: R. Brtáň, ktorý v roku 1959 zrekonštruoval denníky ako prvý a sčasti ich zverejnil, a R. Chmel, ktorý v roku 1971 Brtáňovo spracovanie doplnil o dva dodatočné zošity z pozostalosti Jána Bédera a súčasne vynechal niektoré Brtáňom zrekonštruované pasáže. Publikovaný materiál, aj vzhľadom na spomínanú nečitateľnosť niektorých zápiskov, nepokryl preto celok rukopisu. O. Čepan, ktorý denníky vo svojom výskume zohľadnil, vychádzal predovšetkým z prác R. Chmela.²⁰ Napriek uvedeným nedostatkom predstavuje textová podoba rukopisu pozoruhodný výskumný materiál – na jednej strane potvrdzuje skutočnosť, že máme do činenia s intímnymi zápiskami (Dohnány netrvá na čitateľnosti textu), na druhej strane ich torzovitá štruktúra a fragmentárnosť korešponduje s tým, čo písal sám autor: „*môj život je zlomkovitý, taký i štýl*“ (zvýr. M. B.).²¹

Z intímnych zápiskov a korešpondencie vyplýva, že romantická, nenaplnená túžba po autentickom zážitku²² (neuskutočnená idyla lásky, neúspech romantických činov) a často tematizovaný rozpor medzi ideálom a skutočnosťou sú základom Dohnányho životnej skúsenosti. Manifestovaná línia cez optiku autorovej melanchólie získava miestami podobu masky, ktorú Dohnány sníma, keď sa pokúša obsiahnuť vlastné „ja“. V liste bratovi Ľudovítovi z roku 1847, pár rokov pred tým, než si začal denník písať, Dohnány rozhorčene uvádza: „*Bože, tie roky sa len mňajú – mňajú sa, hynú a tratia sa vo večnosti a ja, brat môj dobrý, ani v jednom som nežil, ani jeden mojím menovať nemôžem – ešte ani jeden k mojím skutkom vymerený nebol! (...) ľudia sa klamú, že prežijú roky – môžu povedať: premotali sme sa, pretackali, preklebetili, prespali sme jeden rok a roky, ale nech mi nehovorí, že prežili!*“²³ Ako sa vzápätí ukáže, intímne denníky Mikuláša Dohnányho plnia istú praktickú funkciu – sú priestorom pre „precítenie seba samého“²⁴ (písanie o sebe) a súčasne sa v nich realizuje Dohnányho práca so sebou samým (písanie samého seba), ktorej zavŕšením by bolo uplatňovanie ideálnej predstavy o úlohách „statočného štúrovca“ v širšom spoločenskom (národnom) rámci v praxi. Záznamy síce nie sú pravidelné, Dohnány ich občas píše s niekoľkomesačným časovým odstupom, no majú svoj ustálený repertoár motívov – okrem autokritickej introspekcie obsahujú viaceré poznámky, ktoré je možné označiť predovšetkým za sebadisciplinujúce: štrukturujú prúd času, aktivizujú k činnosti, sumarizujú jednotlivé udalosti.

19 R. Brtáň píše: „Sú tu aj rôzne výpisy nemecké, slovenské a francúzske, zaujímavé citáty a výroky, poznámky a glosy, odpisy listov, ku ktorým prišiel Mikuláš Dohnány najmä v súvisí s písaním História povstania slovenského. Tento materiál, týkajúci sa revolučných rokov, je poprepletaný inými zápismi, atramentom i ceruzou, často jedno cez druhé, kde bolo trochu čistého a voľného miesta. Niektoré záznamy ceruzou sú čiastočne prepísané aj atramentom, čitateľné, no veľká časť ceruzových záznamov je veľmi ťažko čitateľná.“ Cit. podľa Brtáň, c. d., s. 194. Alebo R. Chmel: „Pri publikovaní textu Dohnányho denníkov sme museli voliť formu výberu, jednak preto, že nie všetky texty sú čitateľné. Denníky, na rozdiel od väčšiny listov, si písal Dohnány dosť chvatne, čo vidno i na ich improvizovanom, rapsodickom, torzovitom štýle a charaktere, a často ceruzkou, ktorá už vybledla, písmom veľmi maličkým, vôbec nie krasopisným.“ Cit. podľa Listy a denníky Mikuláša Dohnányho, c. d., s. 209.

20 Čepan, c. d., s. 1 – 20.

21 Listy a denníky Mikuláša Dohnányho, c. d., s. 98. Zápis zo dňa 30. júna 1851.

22 Viac k téme Bizior-Dombrowska, c. d., s. 9 – 28.

23 Listy a denníky Mikuláša Dohnányho, c. d., s. 22. List zo dňa 3. januára 1847.

24 Bizior-Dombrowska, c. d., s. 11.

Ako pripomína poľský literárny vedec Paweł Rodak, okrem textovej a materiálnej analýzy (určenia typu písacieho nástroja a podoby nosiča) je možné pri interpretácii denníkov zohľadniť aj praktický rozmer samotného písania (performatívno-funkcionálny aspekt denníka): „Nie je najdôležitejší ani obsah, ani téma, ani typ a štruktúra záznamov, ale miesto a úloha denníka v živote autora, ktorý ho píše. Aby sme si tieto skutočnosti ozrejmili a zdôraznili nielen textový, ale aj pragmatický alebo dokonca praktický rozmer denníkov, musíme sa najprv opýtať na ich funkcie: v živote jednotlivca, v živote spoločnosti a napokon v priestore kultúry.“²⁵ Už samotný akt písania znamená podľa P. Rodaka činnosť (v tomto zmysle denník nie je len textom, ale typom tvorivej praxe).²⁶ V živote jednotlivca môže denník plniť viaceré funkcie: terapeutické, mnemotechnické, meditačné a pod. (na tomto mieste vynechávam funkcie Dohnányho denníkov v spoločnosti a kultúre, ich vyše storočnú latentnú prítomnosť v priestore kultúry a súčasne rovnako dlhú neprítomnosť v spoločenskom povedomí), pre tvorivého jednotlivca sa denník napokon môže stať aj pracovným nástrojom a profesionálnou pomôckou umožňujúcou plánovať a zároveň rekonštruovať tvorivý proces.

V Dohnányho denníkoch sa preto ako rovnako podstatné javia prepísané citácie, náčrty a odpisy listov, pracovné verzie básní a prekladov, kritické a angažované úvahy o stave slovenskej kultúry,²⁷ fragmentárne poznámky k osobným polemikám, ako aj skratkovité záznamy sumarizujúce priebeh dňa.²⁸ Niektoré záznamy majú výrazný sebadisciplinujúci charakter: „*Už je čas, aby to prestalo*“;²⁹ „*Národu jeho zvukami k srdcu hovoriť a spôsobom hovoru jeho vlastného!*“;³⁰ „*Chronolog. prehľad dejín slovanských bych mal prichystat*“;³¹ „*Povinnosti máme plniť tie, ktoré nám prítomnosť a stav položenia nášho nakladá*“;³² a najmä: „*Večer dumat', ráno pracovat'*“;³³ „*Všetko sa od seba chciť naučit'/ Verit' a vediet./ Cez literu sa prebit' k duchu./ Dumat', spievať, robiť*“³⁴ a pod. V týchto súvislostiach obsahujú Dohnányho denníky moment kreácie vlastného „ja“, predostierajú koncepciu samého seba obrátenú k budúcnosti: „*Úloha: posvätenie sa ideí. (...) S týmto povedomím nový rok začínam.*“³⁵ Ich performativita spočíva v pokuse aktivizovať Dohnányho k činnosti a napokon rámcovať jeho tvorivý proces.³⁶ Sám Dohnány koncom roka

25 RODAK, Paweł: Dziennik osobisty jako praktyka piśmienna: działanie, materialność, tekst. In: RODAK, Paweł – ARTIÈRES, Philippe: *Antropologia pisma. Od teorii do praktyki*. Warszawa : Wydawnictwa UW, 2010, s. 182. Cit. podľa WALCZAK, Dorota: Od zarządzania twórczością do zarządzania własnym życiem. Wstęp do lektury dziennika 1962 – 1989 Sławomira Mrożka. In: *Teksty drugie*, roč. 29, 2018, č. 6, s. 250.

26 RODAK, Paweł: Prawda w dzienniku osobistym. In: *Teksty drugie*, roč. 20, 2009, č. 4, s. 23 – 38.

27 Príklad: „*Co má člověk pre Slovákov písať? Učit' sa nechcú, z poézie sa smejú, za pletky a bombasty ich vyhlasujú; rozkazovať ani práva ani moci nemám a satiry, žarty, ktorými by sa poobede trovenie v žaliúdku napomáhalo, to ja zas písať nechcem.*“ Cit. podľa Listy a denníky Mikuláša Dohnányho, c. d., s. 102. Zápis zo dňa 5. októbra 1851.

28 Príklad: „*Prestávka do 31. Dňa tohto i s redaktorom som sa odobral do Skalice. Boli sme na Brezovej a d. 3 ho sme dorazili do Trnavy. Zanepřázdněný usporadovaním. Navštívil ma Hergott a Poděbradský.*“ Cit. podľa Listy a denníky Mikuláša Dohnányho, c. d., s. 109. Zápis zo dňa 6. apríla 1852.

29 Náčrt listu, pravdepodobne J. M. Hurbanovi. Tamže, s. 88.

30 Tamže, s. 98.

31 Tamže, s. 100.

32 Tamže, s. 105.

33 Tamže, s. 106.

34 Tamže, s. 108–109.

35 Tamže, s. 105.

36 Viac k téme Walczak, c. d., s. 249 – 265.

1851 píše: „Na každé hnutie duchovné má človek pozorovať vo vnútornostiach duše svojej a srdca a žiadostí. Je to tam tajomná neprestajná práca, ktorá vo dne i v noci v ustavičnom pohybovaní a vymieňaní ich myšlienky, obrazy, plány, úmysly, fantázie budí a tvorí. Je to tam ako ohnivá pracovňa, z ktorej čisté zlato s troskami sa vyvára a umelcovi na prečistenie podáva.“³⁷ Keď sa O. Čepan pokúšal pomenovať Dohnányho vzťah ku skutočnosti, písal o „vôľovom akte ako geste sebazáchovy“³⁸ a o jeho odhodlanom sústredení sa na prax, aktivitu – z hľadiska praktickej funkcie sa práve denníky javia ako zápis vôle **meniť** stav vecí (zvýr. M. B.). Intímny denník je preto v Dohnányho prípade archívom „ohnivej pracovne“, zbierkou „trosiek a čistého zlata“, ktoré je nutne „prečistiť“ a súčasne aj autorskou platformou, prostredníctvom ktorej sa Dohnány pokúša nielen pomenovať vlastnú melanchóliu, ale ju aj skrotiť: „**To nie je dobre so mnou.** (...) Pusto, nemo, ticho v duši. Načo mám tajiť. Chladno beriem pero do ruky, nič ma nepohne; píšem a nemyslím čo a neviem čo. Či to dobrý pokoj? Povedzte mi!“³⁹ (zvýr. M. B.) Boli to však Dohnányho súkromné „duchosvety“,⁴⁰ ktoré sa stali základom jeho experimentálnych exkurzov⁴¹ a súčasne aj príčinou dezintegrácie jeho osobnosti. Svoju nenaplnenú túžbu po celku, po vnútornej a vonkajšej idyle, vedel však pomenovať priamo a miestami jej dať aj praktický rozmer: „Potrebujem pracovňu pre seba samého, kde by ma nik nevytrhol z myšlienok aspoň za dakol'ko hodín v noci. 2) Opatrovnicu, aby sa i o tu najmenšiu maličkosť domácu starať nemusel.“⁴² Romantik Dohnány pritom predovšetkým rojčil a dumal („Ja celý svoj život len presnívam a v dumách strávim“)⁴³ – jeho dumy a sny boli tým hlavným priestorom, v ktorom sa realizovala idyla (chápaná ontologicky, ako „pokoj boží v skrúsenom srdci“⁴⁴ a stav duševnej rovnováhy).⁴⁵

Na konflikt medzi ideálom a skutočnosťou v Dohnányho básnickom cykle *Dumy* (alebo ako uvádza Oskár Čepan, rozpor medzi snom a životom)⁴⁶ upozorňovala Ľubica Somolayová-Schmarcová: „(Idylický, dopln. M. B.) motív raja predstavuje jeden zo základných stavebných článkov Dohnányho odpútavania sa od reality a náhradného riešenia v únikovosti a je prejavom jeho silnej vôle k budovaniu útočiska, akéhosi súkromného azylu uprostred nepriaznivej skutočnosti.“⁴⁷ Súčasne sa pokúsila o typológiu Dohnányho básní, aj keď zreteľne dala najavo, že netvorí koncepcne ucelený korpus, v ktorom by napríklad bolo

37 Listy a denníky Mikuláša Dohnányho, c. d., s. 104. Zápis zo dňa 29. novembra 1851.

38 Čepan, c. d., s. 2. Súčasťou gesta sebazáchovy bol podľa Čepana aj Dohnányho nekritický vzťah k autoritám, v poslednej fáze jeho života predovšetkým k J. M. Hurbanovi.

39 Listy a denníky Mikuláša Dohnányho, c. d., s. 96. Zápis zo dňa 10. júna 1851. Adresované pravdepodobne Emílii Jurkovičovej.

40 „S večerným zvonom myseľ sa schytuje / letiac do riše tajných duchosvetov / myšlienka v duši slová v pieseň snuje / voňadky nesie rajskej vône kvetov.“ Cit. podľa DOHNÁNY, Mikuláš: Moje ideály. In: Dohnány, Dumy, c. d., s. 106.

41 O. Čepan rozdelil Dohnányho tvorbu na tri okruhy: na konvenčné texty, na osobnostné vyznania a na experimentálne exkurzy. Pozri Čepan, c. d., s. 7.

42 Listy a denníky Mikuláša Dohnányho, c. d., s. 108. Zápis zo dňa 31. januára 1852.

43 Tamže, s. 88.

44 Dohnány, Dumy, c. d., s. 115.

45 ZALESKI, Marek: *Echa idylli w literaturze polskiej doby nowoczesności i późnej nowoczesności*. Kraków: Universitas, 2007, s. 5.

46 Čepan, c. d., s. 2.

47 Somolayová, c. d., s. 7.

436 možné identifikovať jednotlivé etapy autorského vývinu.⁴⁸ Súbežne s básňami s mesianistickou motivikou (*Slovo, Zakliata krajina, Syn Tatier* a pod.) vznikali básne s prvkami romantického individualizmu (*Sen* alebo Mickiewiczom inšpirovaná *Improvizácia*). V básnickom cykle *Dumy*, ktorý L. Somolayová označila za „najvýraznejšie a esteticky najpôsobivejšie dielo“⁴⁹ a ktorý považujem za básnický odtlačok Dohnányho rozorvanej osobnosti, L. Schmarcová identifikovala pozitívny prístup k realite (poézia má potenciál meniť svet, môže zdokonaľiť skutočnosť, pozitívne ovplyvniť nepriaznivú realitu).⁵⁰ Presvedčenie o možnosti pozitívnej zmeny, ktoré sa realizuje aj v performatívno-funkcionálnom charaktere denníkových záznamov, tvorí pomyselný svorník, ktorý spája Dohnányho *Dumy* a introspektívne denníky. Intímne zápisky majú však opačný tón – pozitívna vôľa aktívne meniť skutočnosť je síce performatívne deklarovaná, ale vskutku neuskutočniteľná; je prejavom vnútorného úsilia, ktoré pravidelne naruša autorova melanchólia. Dynamiku Dohnányho intímnych „duchosvetov“ určuje predovšetkým cyklicky sa opakujúca negácia – vlastnej činnosti, tvorby, talentu, a preto samého seba.⁵¹

V liste bratovi Dohnány uvádza: „*Teraz som - nič. - Spýtaš sa ma, či žijem? Nežijem, Lajko môj, nežijem. Ale motám sa po svete a dýcham.*“⁵² Melancholik Dohnány neguje vonkajší svet a v stave vnútornej izolácie „*sám seba ničí, po kúskoch*“.⁵³ Svet v jeho predstavách je otravný a nudný (nezážitkový), ale aj neprajný („*pustý človek ku všetkému zívá*“⁵⁴ „*tu sú len divoké zvery*“).⁵⁵ Jeho snová projekcia lepšieho dneška a súčasne i lepšej budúcnosti sa rozpadá pod vplyvom nedostatku pilierov istoty, o ktoré je možné oprieť sa. Túto skutočnosť potvrdzuje napríklad O. Čepan, keď píše o neschopnosti Dohnányho samostatne sa orientovať vo svete, o jeho túžbe po charizmatickom vodcovi (duchovnom sprievodcovi)⁵⁶ alebo o nekritickom vzťahu k autoritám (v Bratislave k Ľudovítovi Štúrovi, v Levoči k Jánovi Franciscimu a v poslednej etape jeho činnosti predovšetkým k Jozefovi Míloslavovi Hurbanovi, najmä pri príležitosti spoločnej práce v redakcii *Slovenských pohľadov*).⁵⁷ Princíp negácie určuje nielen Dohnányho melanchóliu („*som nič*“), ale vyvoláva aj pocit existenciálnej nudy, typický pre romantické videnie sveta: „*Mŕtvo a pusto okolo človeka najmä preto, že myseľ nikde svety svoje nenachodí; všetko odporuje, všetko sa oproti stavia a do boja vyvoláva mládenca nechtiaceho sa pokoriť*

48 „Nejde teda o časovo následné etapy tvorby, o ktorých by sme mohli hovoriť v zmysle autorského vývinu, ale o akési paralelne sa rozvíjajúce koncepcie v istom zmysle rozštiepenej osobnosti“. Tamže, s. 3.

49 Tamže, s. 6.

50 „O to paradoxnejšie potom vyznieva skutočnosť, že básnický cyklus *Dumy* je dôkazom neuveriteľnej Dohnányho snaživosti a vôle k pozitívnemu prístupu. (...) Poézia podľa neho nemá adorať bezvýcho-diskovosť, ale vyvolávať kladný životný pocit, poskytovať vznešené myšlienky a neobmedzovať sa na zmyslovosť.“ Tamže, s. 6.

51 „Že geniálnosti vo mne niet, to vôbec cítim, bo nemám tých jasných viđín a výletov do budúcnosti, ako to na Vás býva zvykom, ja vlastne ani určenie svoje nepochopujem.“ Cit. podľa Listy a denníky Mikuláša Dohnányho, c. d., s. 86. Náčrt listu. Adresované pravdepodobne J. M. Hurbanovi.

52 Tamže, s. 23. List z 3. januára 1847. Adresovaný bratovi Ľudovítovi Dohnánymu.

53 BIENČZYK, Marek: *Melancholia. O tych, co nigdy nie odnajdą straty*. Warszawa : Wydawnictwo Sic!, 1998, s. 22.

54 Dohnány, *Dumy*, c. d., s. 119.

55 Listy a denníky Mikuláša Dohnányho, c. d., s. 23.

56 „Ani ľudí ani knih okolo mňa, ani priateľa ani mentora, a všetko to bych potreboval.“ Tamže, s. 103.

57 Pozri Čepan, c. d., s. 1 – 6. Poslednú, „hurbanovskú“ etapu zachytávajú denníky Mikuláša Dohnányho.

zvykom pustým prázdnoti každodennej.“⁵⁸ Idyla ako snová projekcia je nielen neuskutočniteľná, ale aj nepoznaná: „Ja ani nemám pochopu o šťastí, ani neviem, ako bych k nemu prišiel.“⁵⁹ Zmysel tejto výpovede možno interpretovať nasledovne: prišiel som o niečo, čo neviem pomenovať, ale súčasne po tom túžim; pociťujem stratu neexistujúceho objektu.⁶⁰

Denníky sú odrazom Dohnányho romantických „duchosvetov“ – utopistických predstáv,⁶¹ pocitov sklúčenia,⁶² vnucujúcej sa predstavy o ľudskej pomínutelnosti. Vnásajú aj istý druh optiky, ktorú spolu s poľským literárnym historikom Piotrom Śniedziewským identifikujem ako romantickú modalitu melancholického pohľadu.⁶³ Literárne reprezentácie neurčitého pohľadu do prázdna, ktorých typológia je nápomocná aj pri interpretácii autobiografických žánrov, majú, ako naznačuje Śniedziewski, tri modalít.⁶⁴ Prvá z nich spočíva v nazeraní na okolitý svet bez angažovanosti, bez vášne; sprevádza ju nechúť dávať realite zmysel a konštruovať jej významy (pohľad nevie nič uchopiť, ani obsiahnuť, nevniká do hĺbky okolitej reality, sleduje vonkajší svet, bez ambície vonkajší svet zhodnotiť).⁶⁵ Druhá modalita melancholického pohľadu má narcistický rozmer, je pohľadom dovnútra, k sebe, neustále sleduje svoje vnútorné „ja“, ktoré vyplňa celý horizont a spochybňuje existenciu toho, čo sa nachádza mimo „vnútorného ja“. Spojením týchto dvoch modalít, podľa Śniedziewského, vzniká tretia: pohľad cez okno, cez sklo, bez vášne, do diaľky, ale súčasne dovnútra (v okne sa odráža narcistické ja, cez okno vidíme vonkajší svet, subjekt je pritom ponorený do „vnútorného ja“).⁶⁶

58 Tamže, s. 74. List z 21. februára 1852. Adresovaný Emilii Jurkovičovej.

59 Tamže, s. 24. List z roku 1847. Adresát neznámy.

60 Viac k téme HORVÁTH, Tomáš: *K poetike literárneho subjektu (Modernizmus a okolie)*. Bratislava: Veda, 2016, s. 113 – 133.

61 Príklad: „Moje myšlienky sú už teraz ustálené, už viem a vidím s istotou, že sa loď naša odtrhla od brehov a rieka života slovanského nás schytila... teraz už nielen pád so mnou, už teraz vidím iba široké more pred sebou – a tam za ním Himaláje večné slovanského šťastia.“ Cit. podľa Listy a denníky Mikuláša Dohnányho, c. d., s. 93.

62 „Už som stratil vieru na srdce, a keď ku práci sadám, tak úzko okolo srdca a zdá sa, že terajšiemu svetu nemám čo povedať.“ Cit. podľa Listy a denníky Mikuláša Dohnányho, c. d., s. 24. Zápis zo dňa 3. novembra 1851.

63 ŚNIEDZIEWSKI, Piotr: *Melancholijne spojrenie*. Kraków: Universitas, 2011.

64 Samotný pohľad je podstatnou zložkou melancholickej ikonografie – prázdnotu melancholického pohľadu zachytávajú napríklad Amadeo Modigliani (mandľové oči bez zreníc zobrazené na viacerých Modiglianiho portrétoch), Wojciech Weiss (Melancholik, 1894), Ladislav Guderna (Melanchólia, 1946). Piotr Śniedziewski tento námet „literárne“ špecifikuje a odvoláva sa na mýtus o Orfeovi a Eurydike (v kontexte melanchólie notoricky uvádzaný): na melancholický pohľad Orfea, ktorý Eurydiku nenávratne stratil. Vymedzuje dva Orfeove pohľady a dve Orfeove straty. Prvú stratu (reálnu, pozemskú) reprezentuje smrť milenky – strata má svoj konkrétny, hmatateľný rámec: Orfeus trúchlil za reálnou Eurydikou, živou bytosťou, ktorej niet; druhá strata (po strastiplnej ceste podsvetím) sa vymyká akýmkoľvek funerálnym, pozemským praktikám. Orfeus oplakáva vidinu, prisľubí šťastia, odmieta akceptovať stratu pomyselného ideálneho života, sklúčený pocitom viny blúdi po horách, vníma prázdnotu, ničotu okolitého sveta. Druhý Orfeov pohľad (oproti prvému, netrepezlivému v podsvetí boha Háda, smerujúci k Eurydike) je melancholickým, blúdivým pohľadom obráteným smerom k vidine, k osobe, ktorá neexistuje (Orfeus hľadá pohľadom Eurydiku, ktorá nenávratne zmizla). Cit. podľa Śniedziewski, c. d., s. 7 – 15.

65 V tomto móde interpretuje Śniedziewski autobiografické texty Jeana Jacquesa Rousseaua (*Vyznania a Sny samotárskeho chodca*). Prezentuje Rousseaua ako predchodcu romantikov: v čase triumfujúceho racionalizmu Rousseau nepriamo hovorí, že nie rozum umožňuje človeku preskúmať svet a seba, ale sen. Dôraz na predstavivosť, imagináciu, sen – dôležitú pre nastupujúcu generáciu romantikov a v slovenskom kontexte aj pre Mikuláša Dohnányho – situuje Rousseaua „na hranicu“ dvoch diskurzov.

66 Śniedziewski, c. d., s. 7 – 15.

438 Druhý pohľad (dovnútra, k sebe, sledujúci „vnútorné ja“) sa nesie v znamení romantizmu. Śniedziewski poznamenáva, že pre francúzskych romantických melancholikov je presah mimo „ja“ naozaj nemožný – projekcia sveta je úzko spätá s naladením subjektu.⁶⁷ Oscilovanie medzi nudou, podráždením a úzkosťou, ktoré mimochodom stvárnili F. R. Chateaubriand v *Atale* (1801) a *Reném* (1802) a po ňom zopakovali všetci tí, ktorí sa hlásili k tzv. renéizmu, vníma romantická imaginácia ako zdroj masochistického potešenia.

Jedna z podôb melanchólie v literárnom diskurze slovenského romantizmu, explicitne prítomná v textoch Mikuláša Dohnányho, má pritom svoje lokálne špecifiká. V denníkoch uplatňuje Dohnány introspektívnu, narcistickú a súčasne negativistickú perspektívu (druhú modalitu melancholického pohľadu v poňatí P. Śniedziewského), ktorú sprevádza vnútorná a vonkajšia izolácia. Dohnány píše: „Už som sa ustálil doma zostať a odtiahnuť sa od ľudí a od sveta.“⁶⁸ Na inom mieste zaznamenáva: „Sú chvíle a dni v živote mojom časté, v ktorých ma akási tajná, náramná nespokojnosť zachvacuje, z ktorej ani myšlienkou, ani čítaním, ani písaním vytrhnúť sa nevládzem. Ku všetkému som nespôsobný, nechutný, sám na seba a na celý svet namrzený. (...) Inakšej pomoci tu niet žiadnej, bo v takom stave som akoby sebenepovedomý, neprítomný.“⁶⁹

Latentná prítomnosť čiernej melanchólie v Dohnányho textoch alebo jej výrazná prítomnosť v intímnych zápiskoch však prezrádza mechanizmus sebakontroly, ktorý autor vo svojej tvorivej činnosti uplatňuje. Ako príslušník štúrovskej generácie vníma svoju úlohu a súčasne aj úlohu poézie v národnoobrodeneckých súradniciach. Keď hodnotí *Sklad rozličných spevov* Juraja Pejka, vyčíta mu vyzdvihovanie „zmyselnosti telesnej lásky, vykresľovanie skazenosti terajšieho sveta“, ⁷⁰ na Sládkovičovej *Maríne* oceňuje pôvodnosť „mužnosť slovenskú, ktorá nepodlieha mámvivým obrazom“⁷¹ a vyzdvihuje jej pozitívny postoj k svetu: „Nieto tu búrlivého sem a tam sa metania a konečného, ustavičného zúfalstva, hynutia v jednom predmete, ako u Nemcov.“⁷²

Moment sebakontroly, v denníkoch viditeľný na úrovni ich performativity, potvrdzuje vôľu žiť (v Dohnányho poňatí) autentickjšie a aktívnejšie (konkrétne: „žiť seba“, v súlade s národným ideálom). Dohnányho melanchólia nie je preto, ako píše Śniedziewski pri analýze melancholického naladenia francúzskych romantikov, zdrojom potešenia. V osobne ladenom dodatku k listu z roku 1851 adresovanom J. M. Hurbanovi Dohnány neromantický píše: „V prítomnej perióde môjho života ešte myšlienka s citom zápasí. Dosť bych ho ja rád vyhodil zo seba, ale to nejde.“⁷³ Zmena (jej vyústením by bola ničím nerušená pozitívna, pronárodná aktivita), o ktorú sa Dohnány vo svojich denníkoch usiluje, ostáva nesplnenou túžbou, nedosiahnuteľným ideálom. Paradoxne, melanchólia podliehajúca

67 Tamže, s. 19 – 57.

68 Listy a denníky Mikuláša Dohnányho, c. d, s. 87. Zápis zo dňa 14. októbra 1850.

69 Tamže, s. 92. Zápis zo dňa 21. novembra 1850.

70 DOHNÁNY, Mikuláš: Sklad rozličných spevov od J. Pejka. In: Dumy, c. d., s. 147. Alebo: „Vy nám chcete podať spevy národne, ale keď majú byť národne, musia alebo vznesenú myšlienku v sebe obsahovať alebo nad spevy národné sa vynášať.“ Tamže, s. 147.

71 Tamže, s. 136.

72 Tamže, s. 139.

73 Listy a denníky Mikuláša Dohnányho, c. d, s. 55.

sebakontrolným mechanizmom získava na mape slovenského literárneho romanizmu trvalé miesto, keďže je to práve „statočný štúrovec“ a súčasne melancholik Dohnány, ktorý sa sám seba vo svojich introspektívnych denníkoch pýta: „Žijem v ustavičnom očakávaní, ale sám neviem, čo vlastne čakám?“⁷⁴

Štúdia je výstupom z grantového projektu VEGA 2/0025/16 *Textové figurácie slovenskej literatúry 19. storočia*. Zodpovedná riešiteľka: Mgr. Ivana Taranenková, PhD. Doba riešenia: 2016 – 2019.

Archívne pramene

Slovenská národná knižnica v Martine, Literárny archív, osobný fond Mikuláš Dohnány, signatúra M 15 A5: Denníky Mikuláša Dohnányho z r. 1850, 1851.

Pramene

DOHNÁNY, Mikuláš: *Dumy*. Zostavil a edične pripravil Rudolf Chmel. Bratislava : Tatran, 1968.

[DOHNÁNY, Mikuláš]: *Listy a denníky Mikuláša Dohnányho*. Na vydanie pripravil a úvod napísal Rudolf Chmel. Martin : Matica slovenská, 1971.

HURBAN, Jozef Miloslav: Pohrab M. Dohnányho (Dokončenie). In: *Slovenské Pohľady*, roč. 3, 1852, č. 24, s. 198 – 199.

CHATEAUBRIAND, François-René de: *Atala a René*. Bratislava : kníhtlačiareň Andreja, 1943.

VAJANSKÝ, Svetozár Hurban: Mikuláš Dohnány. In: *State o slovenskej literatúre*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1956, s. 334 – 350.

Literatúra

Biografický lexikón Slovenska. II. C – F. Martin : Slovenská národná knižnica, 2004.

BIEŃCZYK, Marek: *Melancholia. O tych, co nie odnajdą straty*. Warszawa : Wydawnictwo Sic!, 1998.

BIZIOR-DOMBROWSKA, Magdalena: *Romantyczna nuda*. Toruń : Wydawnictwo Naukowe UMK, 2016, s. 9 – 28.

BRTÁŇ, Rudolf: Denníky Mikuláša Dohnányho. In: *Litteraria II*. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1959, s. 186 – 230.

ČEPAN, Oskár: Vizionár praxe Mikuláš Dohnány. In: *Slovenská literatúra*, roč. 38, 1991, č. 1, s. 1 – 20.

FÖLDÉNYI, László: *Melanchólia*. Bratislava : Kalligram, 2001.

HORVÁTH, Tomáš: *K poetike literárneho subjektu (Modernizmus a okolie)*. Bratislava : Veda, 2016.

CHMEL, Rudolf: Mikuláš Dohnány. Život a dielo. In: DOHNÁNY, Mikuláš: *Dumy*. Bratislava : Tatran, 1968, s. 7 – 26.

LEJEUNE, Philippe: „Drogi zeszyście, drogi ekranie.“ *O dziennikach osobistych*. Warszawa : Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 2010.

RODAK, Paweł: Prawda w dzienniku osobistym. In: *Teksty drugie*, roč. 20, 2009, č. 4, s. 23 – 38.

ŚNIEDZIEWSKI, Piotr: *Melancholijne spojrzenie*. Kraków : Universitas, 2011.

SOMOLAYOVÁ, Ľubica: Mikuláš Dohnány: Dumy. In: *Slovenská literatúra*, roč. 57, 2010, č. 1, s. 1 – 13.

- 440 VLČEK, Jaroslav: Romantici. In: VLČEK, Jaroslav: *Dejiny slovenskej literatúry*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1953, s. 185 – 200.
- WALCZAK, Dorota: Od zarządzania twórczością do zarządzania własnym życiem. Wstęp do lektury dziennika 1962 – 1989 Sławomira Mrożka. In: *Teksty drugie*, roč. 29, 2018, č. 6, s. 249 – 265.
- ZAJAC, Peter: Model slovenského romantizmu. In: ZAJAC, Peter – SCHMARCOVÁ, Ľubica (eds.): *Slovenský romantizmus. Synopticko-pulzačný model kultúrneho javu*. Brno : Host, 2019, s. 15 – 50.
- ZALESKI, Marek: *Echa idylli w literaturze polskiej doby nowoczesności i późnej nowoczesności*. Kraków : Universitas, 2007.

Mgr. Magdalena Bystrzak, Ph.D.
Ústav slovenskej literatúry SAV
Dúbravská cesta 9
841 04 Bratislava
Slovenská republika
e-mail: Magdalena.Bystrzak@savba.sk